

Afsluttende Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid.

Af

Ludv. F. A. Wimmer.

Som Svar paa mine «Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid» i Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1893, S. 112—33 har Prof. H. Möller sammesteds S. 205—273 leveret et Indlæg paa 69 Sider. Hvis vi skulde fortsætte i samme Forhold, frygter jeg for, at Indholdet af «Oversigterne» vilde blive noget ensformigt. Det skal imidlertid ikke lykkes Prof. M. at lokke mig ind paa de Undersøgelser, som jeg i min forrige Artikel betegnede som «fortvivlede», og som i Virkeligheden ikke have mindste Interesse for mig, da jeg anser dem for ganske ørkesløse. En ny lang Udvikling behøves heller ikke, da saavel Prof. M.s som mine historiske Resultater staa og falde med de Tidsbestemmelser, vi have fastslaaet for Vedelspang-Stenene. Besvarelsen af dette Spørgsmaal er efter min Mening meget simpel, og de følgende Bemærkninger skulle derfor kun tjæne til paa ny at stille Sagen i det rette Lys.

Medens jeg af sproglige og runologiske Grunde har henført de nævnte Mindesmærker til «Midten af det 10de Aarh.» (tidligst 950), mener Prof. M., at de maa tilhøre Aarhundredets Begyndelse, og gennem en lang Udvikling søger han at paavise, at et ikke-historisk Sprogmindesmærke umulig lader sig henføre

til et bestemt Aar, men at vi maa nøjes med en relativ Tidsbestemmelse og kunne være meget tilfredse med Resultatet, naar vi ved Fastsættelsen af Monumentets Tid ikke begaa større Fejl end at sætte det 30 Aar for tidlig eller for sent. Dette er, som man vil se, ikke ny Visdom, men en gammel velbekendt Sandhed, som i sin Almindelighed næppe vil finde Modsigelse hos nogen sagkyndig; for mit eget Vedkommende maa jeg i al Fald, støttet paa den Erfaring, jeg har vundet gennem mangeaarig Beskæftigelse med de ældste nordiske paa Sten og Pergament skrevne Sprogmindesmærker, give den min fulde Tilslutning. Kunde jeg altid sikkert bestemme et af de nævnte Mindesmærkers Alder inden for en Grænse af 30 Aar, vilde jeg være meget glad. Men det undrer og forbavser mig rigtignok i højeste Grad, at den nævnte Sætnings almindelig anerkendte Rigtighed har kunnet forlede en saa skarpsindig Videnskabsmand som Prof. M. til følgende Slutning: «Wimmer har sat Vedelspang-Stenene til Aar 950. Nu kunne vi let ved Tidsbestemmelsen begaa Fejl paa 30 Aar. Vi ere altsaa berettigede til at trække 30 fra 950, og Vedelspang-Stenene kunne følgelig lige saa godt sættes til Aar 920 som til Aar 950».

I min første Artikel har jeg dog S. 125 ff. (sml. S. 122 f.) nøje gjort Rede for mine Grunde til med et rundt Tal at henføre de nævnte Mindesmærker tidligst til Aar 950. At den ældre Sten tilhørte dette Aarhundrede, var mig strax klart ved min første Undersøgelse; men medens forskellige af dens Rune- og Sprogformer (aft, þaun) snarest henviste den til Aarhundredets Slutning, talte Indskriftens hele Karakter efter min Mening for, at den maatte være ældre, og jeg var derfor mest tilbøjelig til at rykke den tilbage til Aarhundredets Midte; men dette var for mig ogsaa den yderste Grænse opad i Tiden. At jeg havde haft Ret i at henføre Indskriften til denne Tid, viste den 1887 fundne nye Vedelspang-Sten, der bragte de for mig fulgyldige historiske Beviser for Rigtigheden af min Tidsbestemmelse. Man vil da næppe fortænke mig i, at jeg betragtede

dette som en Sejr for min videnskabelige Methode. Men det følger af sig selv, at den nøjagtige Tidsbestemmelse (omtr. 950) kun hvilede paa et Skøn, og at det eneste, jeg trode mig istand til at bevise ved Hjælp af Sprog- og Runeformer, var, at Mindesmærket maatte tilhøre sidste Halvdel af 10de Aarh. Havde derfor de historiske Kendsgærninger, som den nyfundne Sten aabenbarede for os, vist, at den ældre Sten snarere maatte henføres til Aar 980 eller endog til Aar 1000 end til Aar 950, vilde jeg ikke være istand til herimod at anføre afgørende runologiske eller sproglige Grunde. Den Grænse, inden for hvilken jeg rent theoretisk bevægede mig med Hensyn til Vedelspang-Stenenes Tid, faldt altsaa mellem 950—1000. Den Fejl, jeg var udsat for at begaa ved med et rundt Tal at sætte dem til Aar 950, og som jeg naturligvis var mig fuldt bevidst, var saaledes i værste Tilfælde endogsaa 20 Aar mere end Prof. M.s 30 Aar. Men at vi maa bevæge os inden for denne Grænse, saa at Vedelspang-Stenene hverken kunne sættes til Tiden efter Aar 1000 eller til Tiden før Aar 950, viser Sammenligningen mellem disse Monumenter og hele den øvrige store Masse af Runestene fra 10de og Begyndelsen af 11te Aarh. efter min Overbevisning med fuldkommen Sikkerhed. Heri ligger altsaa Prof. M.s store og jeg maa tilstaa for mig ubegribelige Fejltagelse, at han har ment lige saa godt at kunne rykke min Tidsgrænse 950 opad som nedad.

For at naa saa langt tilbage i Tiden som til Aar 950 har jeg i mit Festskrift fremhævet, at den tidlige Brug af a i aft mulig kunde skyldes en uklar Lydopfattelse hos Runeristeren, saa at han i dette Ord tidligere end i andre havde sammenblandet Tegnene for a og a . Men jeg har rigtignok ikke ved denne Ytring tænkt mig Muligheden af, at aft virkelig var udtalt med Nasal. Det Bevis, som Prof. M. har søgt at føre herfor, blandt andet ved Hjælp af Helmholtz' «Lehre von den Tonempfindungen», staar helt og holdent for min lærde Mod-

standers egen Regning. Jeg skal blot herimod stille den Kendsgerning, at ikke en eneste af alle de Runeristere, der have efterladt os Indskrifter fra første Halvdel af 10de Aarh., og som ellers have haft det allerfineste Øre for Nasalerne, nogensinde have følt en Næselyd i aft, der jo forekommer i enhver Indskrift og uagtet de forskellige Skrivemaader (aft, aift, auft) overalt har a, aldrig a, som første Gang viser sig paa Vedelspang-Stenene. Prof. M.s hele Udvikling om Udtalen af aift anser jeg for et filologisk Kunststykke af samme Art, som naar han senere i sin Afhandling fører et filologisk Bevis for, at Adam af Bremens *Hardegon* staar for *Hardegond*, og at dette ganske simpelt betyder *Hardeknut*. Dette har jeg og mange med mig anset for en Umulighed, da Adam lige efter sit for os ubegribelige *Hardegon* netop selv skriver *Hardecnudth*. For Prof. M.s Filologi er det dog en smal Sag at klare denne Vanskelighed. Han paaviser nemlig Bogstav for Bogstav, hvorledes det uden alt Hexeri er gaaet til, at Adams *Hardegon(d)* og *Hardecnudth* bægge maa betegne *Hardeknut*. Den første Form gengiver nemlig Sven Estridsöns, den sidste en dansk Biskops Udtale af Navnet, og «Biskoppen har aabenbart talt med en mere ægte dansk, Kongen derimod med en afvigende, maaske norsk-farvet Aksent» (!!). Quod erat demonstrandum! Det er dog ikke første Gang, at det er lykkedes en lærd Mand at bevise for meget.

Ved Siden af disse Prøver paa rent filologisk — eller rettere fonetisk — Lærdom har Prof. M. i den lange Note S. 221—23 leveret forskellige ikke mindre værdifulde positive Bidrag til Bedømmelse af den Methode, han bruger ved Fastsættelsen af Runestenedes Kronologi. Med Hensyn til Skovlænge-Stenen gik han i sin første Artikel, vildledet af Tegningen hos Worm, ud fra, at den ikke blot havde Enkeltlyd for ældre Tvelyd, men ogsaa stungne k-Runer, og han tilføjer nu: «hvilke to Ting vilde karakterisere Indskriften som omtrent samtidig

med Hällestad-Stenene (fra Harald Blaatands senere Regeringstid)». Denne Slutning er dog ikke blot meget overilet, men ganske urigtig. Det stungne k viser sig nemlig for første Gang paa Hällestad-Stenene, men saa sporadisk, at vi paa alle tre Stene med de forholdsviis lange Indskrifter kun møder det en eneste Gang, nemlig i Ordet aigi paa den største Sten, medens vi i alle andre Tilfælde finder k uden Punkt. Først omkring Aar 1000 bruges de stungne k- og i-Runer i større Udstrækning; men selv paa denne Tid skrives endnu altid kuþr, aldrig guþr, naturligvis fordi den gamle Skrivemaade holdt sig længe i dette Ord, der var saa overordenlig almindeligt i Runeindskrifterne. Derfor har ogsaa Hedeby-Stenen, skönt den bruger de stungne Runer i en Udstrækning som intet andet samtidigt Runemindesmærke, kuþr ved Siden af himþigi, filaga, tregr (se mit Festskrift S. 39). Hvis altsaa Skovlænge-Stenen virkelig som paa Worms Tegning havde gennemført de stungne k-Runer i Ordene guta, guþan, þiagn, vilde dette indeholde et afgørende Bevis for, at Indskriften maatte flyttes et godt Stykke ned i 11te Aarh. (hvor langt vilde bero paa mange andre Forhold). Prof. M.s Tidsbestemmelse vilde i hvert Fald gøre den mindst 30 til 40 Aar for gammel.

Da den Tegning af Skovlænge-Stenen, som jeg under mit Foredrag fremlagde i Videnskabernes Selskab, havde vist Prof. M., at Worms stungne k-Runer slet ikke fandtes i Indskriften, forsøger han nu at give en ny Tidsbestemmelse for denne. Efter en mild Bebrejdelse til mig, fordi jeg «paafaldende ubestemt» har henført Stenen til «sidste Halvdel af det 10de Aarh.», fortsætter han: «Da den, bortset fra aþtir, holder a og a ude fra hinanden, maa jeg i det mindste betragte Aarhundredets to sidste Aartier som fuldstændig udelukkede. Som nogenlunde sandsynlig kan jeg dog, da vi c. 980 paa den større Jellinge-Sten ser Denasaleringen gennemført, for Skovlænge-Stenen kun betragte Tiden for c. 965 (!). Jeg anser imidlertid de sidste 15 Aar for 950 (efter den mindre

Jællinge-Sten c. 935) ikke for udelukket, saaledes at Stenens Tid med et rundt Tal kunde sættes til c. 950».

Atter her ere Prof. M.s Slutninger imidlertid lige saa urigtige som overilede. Hans eneste Bevis for at henføre Stenen til den nævnte Tid er altsaa Forholdet mellem ą og a . Han anser nemlig de to sidste Aartier i Aarhundredet for «fuldstændig udelukkede», da han af den større Jællinge-Stens Indskrift slutter, at Denasaleringen er gennemført Aar 980. Det er en mærkelig Forestilling, Prof. M. baade her og andetsteds i sin Afhandling har dannet sig om Denasaleringen, idet han aabenbart tænker sig, at den nasale Udtale af a har holdt sig urokket til hen imod Midten af det 10de Aarhundrede og derefter i Løbet af et forholdsvis kort Tidsrum er fuldstændig opgivet. Dette beror dog paa en stor Misforstaaelse. Ved Hjælp af Runeindskrifterne kan Spørgsmaalet om Næselydens Tilstedeværelse nøjagtig udredes gennem et Tidsrum af tre til fire Aarhundreder (fra Midten af det 8de til hen imod Slutningen af det 11te Aarh.). Det viser sig da, at Nasalerne i dette lange Tidsrum ere opgivne efterhaanden, i nogle Forbindelser meget tidlig, i andre saa sent, at de først hen imod Aar 1100 kunne siges fuldstændig at være forsvundne. Hele denne Sag kan jeg naturligvis ikke udvikle nærmere paa dette Sted, men maa nøjes med at henvise til mine Bemærkninger i «Die Runenschrift», særlig S. 320 ff. Efterhaanden som Nasaleringen faldt bort, opstod der ganske naturlig en Vaklen i Brugen af de to Tegn for ą og a , som dog først i Slutningen af det 10de Aarh. begynde at blandes i større Udstrækning. Derimod var Denasaleringen ingenlunde, som Prof. M. tror, gennemført Aar 980. Endnu paa den Tid og længe efter holdt den nasale Udtale sig i mangfoldige Tilfælde, saaledes som Runeindskrifterne vise, idet de som Regel endnu nøjagtig adskille ą og a efter den ældre Brug og kun undtagelsesvis blande Tegnene. Et slaende Exempel herpaa frembyde netop Hällestad-Stenene, der give os et sikkert kronologisk Holdepunkt, da de ere rejste til Minde

om danske Mænd, der faldt i Slaget paa Fyrisvoldene. Denne Begivenhed henfører P. A. Munch med Tvivl til Aar 985; men den har rimeligvis fundet Sted et Par Aar tidligere. I hvert Fald ere Hällestad-Stenene omtrent samtidige med, vistnok nogle faa Aar yngre end den større Jællinge-Sten. Nu finde vi imidlertid paa Hällestad-Stenene a og a nøjagtig adskilte efter den gamle Regel, idet a bruges i a skautr, a sbiurn og to Gange i a (Forholdsord). En Undtagelse fra Reglen danner kun a skil; men denne Undtagelse er rent tilsyneladende, da den skyldes en forandret Udtale af Navnet. Endelig har den ene Sten i Navneform stata , hvormed det forholder sig paa samme Maade som med den større Jællinge-Stens kristna , Former, som jeg udførlig har omtalt i «Die Runenschrift» S. 322 f. I alle andre Tilfælde bruge Hällestad-Stenene lige saa korrekt a . Her er altsaa (omkring Aar 985) ikke en eneste virkelig Afvigelse fra den gamle Regel. Og nu den større Jællinge-Sten, som i tre Tilfælde bruger a , men ellers overalt rigtig har a ! De tre Ord med a ere þaurui , sar og kristna . Den sidste Form, der maa bedømmes anderledes end de andre, har jeg nylig omtalt. Angaaende Forklaringen af þaurui nærede jeg endnu i «Die Runenschrift» (S. 328) stor Tvivl; men den fortsatte stadige Beskæftigelse med disse Mindesmærker i de syv Aar, der ere forløbne siden Udgivelsen af dette Værk, har naturligvis klaret forskellige Vanskeligheder for mig, og jeg trøster mig til nu sikkert at kunne paavise, at au i þaurui netop er Betegnelse for den Næselyd, med hvilken Selvlyden er bleven udtalt. Kun i den større Jællinge-Stens sar , hvor a betegner det lange æ , finder jeg en Sammenblanding af Tegnene a og a , der ganske stemmer med Brugen af a for a i aft , aftir paa de to Vedelspang-Stene og paa Skovlænge-Stenen, hvor a er Tegn for kort æ . Angaaende Nasaleringens Brug i de to sidste Aartier af det 10de Aarh. svæver Prof. M. altsaa i en fuldstændig Vildfarelse.

Den er endnu paa den Tid i mangfoldige Tilfælde tilstede efter de gamle Regler, særlig hvor Selvlyden er lang.

Brugen af a og a er naturligvis et vigtigt Middel ved Bestemmelsen af Runeindskrifternes Alder; men det muliggør et overordenlig stort Spillerum, og benyttet alene vil dette Middel derfor let lede til de største Fejltagelser. Heldigvis frembyde Indskrifterne mange andre Midler til Hjælp ved Dateringen.

Det er vistnok kun et meget flygtigt Blik, Prof. M. under mit Foredrag i Videnskabernes Selskab har kastet paa den Tegning af Skovlænge-Stenen, som jeg ved den Lejlighed fremlagde. Han vilde ellers have set, at Worms Fejl langtfra indskrænke sig til de tre Punkter i k-Runerne, men at Indskriften indeholder en Række meget mærkelige Former, der ere af største Betydning for Tidsbestemmelsen. I Steden for Worms $\text{a}\text{star}\text{þi}$, $\text{ris}\text{þi}$, þansi , guta , $\text{har}\text{þan}$, $\text{gu}\text{þan}$, þiagn , hvoraf meget som sædvanlig skyldes Worms med Bevidsthed foretagne Rettelser af Indskriften, hvad den, der benytter Worms Værk, ikke burde være uvidende om, har Indskriften nemlig $\text{a}\text{star}\text{þr}$, $\text{ras}\text{þi}$, þasi , iuta (altsaa hverken k med Punkt eller uden Punkt), $\text{har}\text{þa}$, $\text{ku}\text{þan}$, þiakn . Naar hertil føjes den urigtige s-Rune i sin, vil det ses, at de 8 af Indskriftens 11 Ord ere urigtig gengivne paa Worms Tegning, saaledes at Fejlene for største Delen ere af den allerværste Art. Men hertil kommer endvidere, at Monumentets hele Karakter paa denne Tegning som sædvanlig er fuldstændig forvansket, idet f. Ex. Skilletegnene ere udeladte overalt ved Linjernes Begyndelse, medens omvendt hele Indfatningen foran Indskriften skyldes fri Fantasi.

For gennem et enkelt Exempel at vise Forskellen mellem Prof. M.s og min Methode ved Bedømmelsen af en Indskrifts Alder, skal jeg da tillade mig til Prof. M.s behagelige nærmere Overvejelse at sammenstille følgende to af ham selv omhandlede Indskrifter, saaledes som de lyde paa Monumenterne:

Den ene Hällestad-Sten (omtr. 985)

: a s b i u r n : h i m : þ a k i : t u k a : s a t i : s t i n : þ a s i :
 i f t i r : t u k a : b r u þ u r : s i n :

Skovlænge-Stenen

: a s t a r þ r : r a s þ i : s t i n : þ a s i :
 : a f t i r : i u t a : f a þ u r :
 : s i n : h a r þ a :
 : k u þ a n : þ i a k n :

De Momenter, der ifølge min Methode her komme i Betragtning ved Tidsbestemmelsen, ere foruden Enkeltlydene for de gamle Tvelyd særlig følgende:

1) den nøjagtige Adskillelse af *a* og *a* paa bægge Stene, naar undtages Skovlænge-Stenens *aftir*;

2) den mærkelige, meget sjældne Brug af *a*-Runen for den sædvanlige *i*-Rune i Hällestad-Stenens *him : þaki* og Skovlænge-Stenens *rasþi*;

3) Formen *þasi* paa bægge Stene for det sædvanlige (ældre) *þansi*; *þasi* skrives netop paa en Række Mindesmærker fra Aarhundredets Slutning;

4) Formen *iftir* paa Hällestad-Stenen, der stemmer med Skovlænge-Stenens *aftir* (bægge udtalte *æftir*), medens ældre Stene uden Undtagelse bruge de kortere Former *ift*, *aft* o. s. v.

Hertil kommer endvidere, hvad der for mig har den allerstørste Betydning ved Bedømmelsen af Runestenenes Tid, Mindesmærkernes og Indskrifternes hele Karakter hvor de tilsyneladende ubetydeligste Enkeltheder kan være af Vigtighed. For Hällestad- og Skovlænge-Stenens Vedkommende fremhæver jeg saaledes Brugen af Skilletegn ikke blot mellem de enkelte Ord, men ogsaa foran og ved Slutningen af Linjerne, samt især Formen af disse Skilletegn, der paa bægge Stene dannes af to runde Punkter, ikke som paa ældre Mindesmærker af to langagtige Smaastreger.

Naar jeg hertil føjer, at Sammenligningen selvfølgelig ikke har indskrænket sig til de nævnte to Stene, men at alle øvrige bevarede Monumenter fra 10de og Begyndelsen af 11te Aarh. ere dragne med ind i Undersøgelsen, tror jeg at have anført saa fyldestgørende Grunde, som det overhovedet er muligt, for at henføre Hällestad- og Skovlænge-Stenen til samme Tid, for Skovlænge-Stenens Vedkommende altsaa netop den Periode, som Prof. M. ifølge sin Methode anser for «fuldstændig udelukket». Ved med et rundt Tal at sætte denne Sten til c. 950 har Prof. M. begaaet en Fejl paa mindst 30 Aar, — netop den samme Fejl, som han efter min Mening har gjort sig skyldig i ved Fastsættelsen af Vedelspang-Stenenes Tid.

Fra mit Standpunkt maa jeg derfor anse den Methode, som Prof. M. følger ved Bedømmelsen af Runemindesmærkerne og deres Tid, for saare mangelfuld, hvorfor jeg ogsaa i hele Prof. M.s Afhandling i høj Grad har savnet den Nøjagtighed og Grundighed, som jeg ellers plejer at glæde mig over i hans Arbejder. Min ærede Kollega har uden Tvivl her indladt sig paa et Æmne, til hvis alsidige og omhyggelige Behandling han har manglet de nødvendige Forudsætninger. Den vigtigste af disse Forudsætninger er selvfølgelig indgaaende Kendskab til de Mindesmærker, hvis Tid man vil bestemme, og til alle samtidige Mindesmærker af lignende Art.

Jeg føler mig ikke fristet til at imødegaa Prof. M.s mange andre Bemærkninger, der for mig ere uden al Betydning for Spørgsmaalet om Vedelspang-Stenenes Tid. Idet jeg med Hensyn til dette Spørgsmaal fastholder hvert Ord i min første Artikel, gentager jeg af fuldeste Overbevisning den Sætning, som jeg der har udtalt, at Vedelspang-Stenenes Sprog og Skrift nedlægger deres suveræne Veto mod Prof. M.s Tidsbestemmelse og følgelig ogsaa mod hans derpaa byggede historiske Slutninger, idet Sammenligningen med alle andre kendte Runemindesmærker forbyder at sætte nogen af disse Stene længere tilbage i Tiden end til Aar 950.
